

En ocasió del 20è aniversari de la Convenció Internacional dels Drets de l'Infant

Quins infants deixarem al nostre món?

Philippe Meirieu

L'origen dels drets de l'infant

L'infant tal com el coneixem en les nostres societats occidentals no deixa de ser una invenció força recent. En concret, a l'edat mitjana i segons l'expressió utilitzada, no era més que un tub digestiu que nodrim abans d'enviar-lo directament a treballar. Cal dir que en aquesta època, la mortalitat infantil era tan elevada, que si els pares haguessin fet una gran inversió en els seus fills, haurien dut dol permanentment. Fou progressivament, a partir dels segles XII, XIII i XIV, i sobretot del segle XVI, que les famílies van començar a dedicar temps als seus infants, començen a treballar per als infants, a instruir-los, i fins i tot es desenvolupa d'una manera sistemàtica l'amor maternal. És a partir d'aquesta època que veiem, per exemple, aparèixer epitafis que mostren la importància que l'infant pren per a les famílies, l'infant petit esdevé una persona. Però, fins aleshores, els infants en conjunt, no són ben tractats. El 1850 es parla encara de veritables infanticidis socials en les nostres societats occidentals. Existeixen moltíssims infants abandonats. En particular perquè la llei consagra el que anomenem el poder patern i el poder patern dona al pare el dret de fer i d'abandonar completament els seus fills. I ens trobem arreu amb grups d'infants errants, de qui ningú no sap què fer-ne i de qui només les congregacions religioses s'ocupen de tant en tant. El 1876, per primera vegada a França, una dona, Maria Deraismes, utilitza l'expressió dels drets de l'infant. Es revolta contra el tracte donat als infants i proposa que es redueixi aquest poder patern, que es responsabilitzi els pares i que es declari el dret dels infants, per una banda, de conèixer els seus orígens, i per l'altra, de gaudir d'un entorn familiar positiu, una família i una educació. Es posa en marxa un gran moviment social que donarà lloc a França 1882 a la creació de l'escola laica, gratuïta. La instrucció és obligatòria i això ja és una gran conquesta dels defensors dels drets de l'infant. I després, poc a poc, aquesta idea dels drets de l'infant anirà emergint i li devem a un pedagog important, Janusz Korczak, un pedagog polonès, la idea d'una primera declaració dels drets de l'infant. Korczak és metge, molt dedicat a la infància, i escriptor també de literatura infantil, i és un home que coneix molt bé la sensibilitat infantil. Sap que l'infant és una persona, una persona fràgil, però que és també una persona que té tota la plenitud de sentiments que pot tenir un ésser humà. I redacta uns esborranys de declaració dels drets de l'infant; un primer text que sota la seva influència, a més de sota la influència de molts intel·lectuals de l'època, és adoptat per la Societat de Nacions el 1924. El 1924, tenim la primera declaració dels drets de l'infant, una declaració que insisteix particularment sobre la protecció de l'infant, sobre la seva salut i sobre la seva instrucció. I després, Korczak morirà a Treblinka, amb els infants orfes de qui s'ocupava, vindrà la guerra, i després de la guerra vindrà la Declaració Universal dels Drets de l'Home i el 1959, una

declinació particular d'aquesta Declaració Universal dels Drets de l'Home amb una Declaració Internacional dels Drets de l'Infant. Aquesta declaració fou votada per les Nacions Unides, una declaració que al cap de trenta anys, el 20 de novembre de 1989, esdevindrà una Convenció Internacional dels Drets de l'Infant. Una Convenció Internacional que avui ha estat ratificada per tots els països del món, excepte dos: Somàlia, que encara no té el govern necessari perquè això passi, i els Estats Units, que no ha pogut encara ratificar la Convenció atès que encara hi existeix la pena de mort per als menors. La Convenció del 20 de novembre de 1989, signada i ratificada per tots els països membres de les Nacions Unides, té una importància jurídica excepcional perquè, a diferència d'una declaració, una convenció fa llei, és a dir, que s'aplica a cadascun dels països i que els ciutadans de cadascun d'aquests països poden apel·lar a aquesta convenció davant dels tribunals i també davant de les instàncies polítiques d'aquests països. Aquesta Convenció marca, doncs, un esdeveniment extremadament important, un gir determinant, marca que el conjunt dels països reconeixen el que són els drets de l'infant.

En què consisteixen els drets de l'infant?

Els drets de l'infant es recolzen en una doble afirmació: l'infant és alhora un ésser complert i un ésser inacabat. És un ésser complert perquè tot infant du en ell la condició humana, tot infant, sigui qui sigui, és un subjecte potencial, un ésser que es pot desenvolupar i accedir al més bo, al més gran i al millor que ha fet la humanitat. Tot infant pot accedir a l'ètica, a la moral, pot concebre el que és veritable, bo i bell, i nosaltres l'hem d'acompanyar en aquest camí. És un ésser complert. És també un ésser complert perquè, ja de petit, té coses a dir-nos, té una vida interior, té un psiquisme, podem explicar-li històries i ell raona amb el que experimenta, i el mateix Korczak, un dels promotors dels drets de l'infant, escrivia llibres de literatura per a infants per mostrar que els infants no són subhomes, que quan un infant està trist, està trist com un adult, que un infant pot sentir una veritable pena per amor, que pot patir un dol, que pot estar feliç, i que tot plegat en fa un ésser complert, un veritable ésser humà amb totes les parts. Però alhora que és un ésser complert, l'infant és un ésser inacabat. És fràgil, és psicològicament fràgil, i també físicament, ha de ser alimentat, ha de ser protegit, ha de ser acompanyat al llarg de la seva maduració, i com que és fràgil necessita una protecció i una cura particulars. A partir d'aquestes dues afirmacions –l'infant és alhora un ésser complert i irrealitzat–, la Declaració dels Drets de l'Infant i després la Convenció Internacional dels Drets de l'Infant, proposen dos tipus de drets: el que podem anomenar els drets-crèdits i els drets-llibertats. És molt senzill: els drets-crèdits són els drets "a": l'infant té dret a ser alimentat, a ser curat, a tenir un nom, senzillament, a tenir també un entorn que l'ajudi a desenvolupar-se, té dret a ser instruït; té uns drets fonamentals que cal recordar que una gran majoria dels infants del món malauradament no han adquirit. Hi ha avui 200 milions d'infants que viuen al carrer, hi ha 280 milions que no reben cap mena d'instrucció ni d'escolarització, i cada dia 25.000 infants moren d'una mort que es podria haver evitat, perquè no han rebut la cura necessària. Així doncs, els drets-crèdits, els drets "a", a la vida, a ser ben tractats, a l'alimentació, a la instrucció, no estan, ni de lluny, garantits per a tots els infants del món, i això no ho hauríem d'oblidar. Aquests drets-crèdits porten també a una sèrie de drets

sobre els quals també hem de treballar en les nostres societats occidentals: el dret a la identitat, el dret a l'acolliment (l'acolliment entès com en els casos en què hom és expatriat o emigrat), el dret a una instrucció decent, el dret al respecte pels ritmes biològics de cadascú. Som lluny d'estar tranquils en aquest sentit i els nostres països encara tenen molt de camí per recórrer. Al costat d'aquests drets-crèdits, els drets "a", hi ha els drets "de": el dret que té l'infant d'expressar-se, de donar el seu punt de vista, de fer-se escoltar, d'existir, de comunicar informacions, de participar lliurement en reunions, associacions, etc. I aquí hi ha un debat, un debat que va aparèixer a partir de la Convenció Internacional dels Drets de l'Infant, des del 1989, al voltant d'un seguit d'articles, concretament dels articles 12, 13, 14, 15 i 16, que afirmen precisament que l'infant no és només algú que hem de protegir a causa de la seva fragilitat, sinó també algú que ha de ser escoltat pel que és, i escoltat en una sèrie de situacions, però no és senzill. No és senzill, i encara menys tenint en compte que la mateixa Convenció diu coses que no són d'una claredat absoluta. Així, l'article 12 explica que l'infant té el dret de ser escoltat sobre qualsevol afer que l'afecti des del moment que és capaç de discerniment i demostra tenir maduresa. Està clar que això és una mica ambigu, perquè qui decidirà que l'infant és capaç de discerniment i demostra tenir maduresa? I qui decidirà que l'afer l'afecta? I aquí veiem que no es pot legislar d'una manera universal, cal observar amb més atenció, cal posar en joc la reflexió educativa i pedagògica, per comprendre com aquests drets de l'infant no són la simple contemplació beata d'una subjectivitat que es desperta miraculosament, sinó que ha d'anar per força acompanyada d'un deure d'educació.

Drets de l'infant i deure d'educació

Què significa que l'infant té dret d'expressar-se en tots els afers que l'afecten? Vol dir que l'adult ha de desaparèixer i que hem de deixar que l'infant faci el que vulgui? Podem considerar que la Convenció sobre els Drets de l'Infant promou d'alguna manera l'infant-rei? Penso que no, que cal, per contra, llegir la Convenció Internacional sobre els Drets de l'Infant com una cosa que ens indica a nosaltres, els educadors, la importància d'acompanyar l'infant perquè la seva expressió sigui una expressió reflexiva i perquè l'infant esdevingui realment un subjecte. I en el fons, reprenent la distinció entre drets-crèdits i drets-llibertats, podem considerar que l'adult té un deure doble: el deure de crear les condicions en les quals l'infant es pugui desenvolupar (aquestes condicions són materials, l'alimentació; són ambientals, la riquesa de l'estimulació, la seguretat afectiva que li donem a l'infant; tenen a veure amb la instrucció, amb tot el que cal transmetre-li i donar-li; tot això són les condicions materials i objectives sense les quals l'infant no pot créixer), i després, al costat d'aquestes, en relació amb els drets-llibertats, l'adult ha de crear unes situacions. Les situacions són marcs, projectes pedagògics al si dels quals l'infant podrà, gràcies a l'adult, invertir-se i construir-se com a subjecte progressivament. En una situació hi ha alhora recursos, limitacions, però hi ha també un espai que es deixa perquè el subjecte de l'infant pugui emergir i construir-se, perquè l'infant es pugui posar en joc, pugui ser actiu. Una situació pedagògica no significa abandonar l'infant a la seva espontaneïtat i al seu caprici, sinó al contrari, és crear tota una sèrie de dispositius que permetin acompanyar l'infant cap a la llibertat i, en particular, vers una expressió que sigui reflexiva, conscient, lúcida, una expressió cívica.

Quins són els elements que poden permetre acompanyar l'infant vers una expressió cívica? N'hi ha com a mínim tres: d'una banda, cal ensenyar a l'infant a diferir, és a dir, a no reaccionar de seguida, a no reaccionar en el moment. Sí, tens dret a dir el que dius, però jo també tinc dret a demanar-te que reflexionis, a demanar-te que hi pensis, a demanar-te que ajornis els teus impulsos. Avui és avui, penses això i vols això, parlem-ne, ajornem, diferim; la teva expressió és legítima, però la realització immediata de les teves pulsions no ho és. Prenem temps per parlar-ne. L'infant ha d'aprendre a diferir i l'adult és allà per ensenyar-li a diferir, per inscriure entre la immediatesa de la pulsio i l'acte una mena de caixa negra que és la consciència, la consciència per la qual passarà progressivament totes aquestes pulsions, com si les passés per un minipimer, per arribar progressivament a assumir-se, a construir-se en una voluntat; aprendre a diferir, aprendre a simbolitzar, en segon lloc. Simbolitzar vol dir parlar, sens dubte, fer present l'absència (és això el llenguatge, d'altra banda), i també simbolitzar en el sentit de comprendre el món, comprendre el que passa dins d'ell i al seu voltant. Perquè l'infant es pugui expressar, cal que utilitzi models manllevats de la ciència, de la literatura, que s'apropii d'aquests models, que se'ls faci seus. I nosaltres hem de nodrir la llibertat d'expressió de l'infant donant-li aquesta cultura sense la qual no es podrà expressar. I perquè l'infant es pugui expressar, cal fer existir col·lectius dins dels quals l'infant tindrà un lloc, dins dels quals descobrirà que el que constitueix un grup humà és el fet que cadascú té responsabilitats, que ell té una certa forma d'autoritat, que pot parlar, però parlar com a... parlar com a, per a un infant de tres anys, pot voler dir parlar com a responsable de l'aquari, pot tenir una autoritat com a responsable de l'aquari; parlar com a responsable de la seguretat del grup, parlar com a adult, responsable de la transmissió de coneixements, parlar com a encarregat d'organitzar els materials escolars del grup; parlar com a, en un col·lectiu, és aprendre a distingir entre el desig d'omnipotència, de legislar damunt el món sencer, i la necessitat dins un grup humà de prendre un lloc, d'organitzar-se amb els altres i de construir progressivament el bé comú al si del qual trobarem una existència però que no serà simplement la projecció indefinida dels meus propis fantasmes i del meu egoisme. Per resumir, jo diria que l'infant té dret a l'expressió, però té un dret inseparable del dret a l'expressió que és el dret de ser acompanyat pels adults perquè la seva expressió sigui una expressió reflexiva, que sigui una expressió que li permeti progressivament esdevenir un veritable ciutadà.

L'infant a la societat

La Convenció Internacional sobre els Drets de l'Infant diu que l'infant és un ésser humà de menys de 18 anys. I cal efectivament fixar una frontera, perquè és jurídicament necessari, però no perquè sigui necessària jurídicament cal fer-ne una frontera radical en el pla educatiu i pedagògic. Sens dubte hi ha infants que són capaços de participar en la societat abans dels 18 anys i hi ha gent que segueixen necessitant ser acompanyats després dels 18 anys. La infància és una cosa que tots portem dins i que hem de conservar dins nostre, però no s'ha de confondre, com sovint fa la societat de consum, la infància amb l'infantilisme. L'infantilisme és allò de què ens hem de desempallegar al llarg de la nostra infància. L'infantilisme és el caprici, és l'omnipotència del caprici. El que veiem avui és precisament una societat que col·loca el caprici al centre del

seu funcionament comercial. Podríem fins i tot dir que la nostra societat funciona amb el caprici una mica com els cotxes funcionen amb benzina, i que això contamina molt amb el temps. Als infants se'ls xiuxiueja constantment a l'orella: "fes segons el teu caprici, fes segons el teu caprici, exigeix, demana, i si no ho aconseguixes, protesta." I hi ha així una mena de sobreescalfament en els infants, que avui arriba també als adults, que fa que calgui consumir sempre, cada vegada més, cada vegada més de pressa... cal estar en una mena de frenesí de la possessió i del tenir. Contra això, contra el que alguns anomenen el capitalisme pulsional, que fa de la pulsó el motor de la societat, l'educació és el que precisament ensenya els infants, i potser també els adults, a diferir, a no instal·lar-se sempre en el caprici, a prendre's temps per pensar, a prendre's temps per reflexionar, a prendre's temps per treballar plegats per construir el bé comú i la societat d'avui i de demà.

L'educació ha estat sempre eminentment necessària. No hi ha cap exemple d'un petit home que hagi pogut esdevenir un petit home i després un home sense ser acompanyat per adults. I avui és més necessària que mai, igual que la pedagogia que l'acompanya, perquè és essencial anar contracorrent d'una societat que situa l'infantilisme i el caprici al cor del seu funcionament. És essencial promoure l'infant com a subjecte capaç de reflexionar i capaç de participar activament a la societat. És absolutament essencial que els adults mesurin fins a quin punt tenen avui una responsabilitat vers els infants. Dues qüestions ens han de preocupar, en el fons, a nosaltres, els adults. La primera és ben sabuda, és la qüestió de quin món deixarem als nostres infants. I sabem prou que tenim molt a fer perquè aquest món sigui habitable, i molt a fer urgentment. Però hi ha una segona qüestió absolutament important i essencial, que és la de quins infants li deixem al món. Li deixarem uns infants capaços de pensar i reflexionar, o uns infants totalment manipulats per una societat de consum que en farà el que voldrà? Aquesta qüestió està al centre dels nostres interrogants actuals, està al cor de la Convenció Internacional sobre els Drets de l'Infant i és la raó per la qual aquesta convenció és avui especialment d'actualitat.